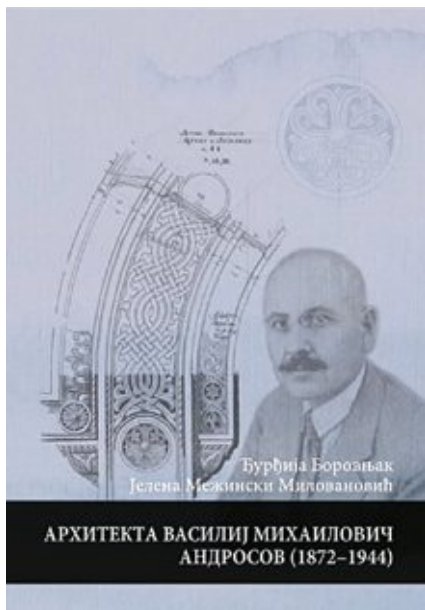

**Ђурђија Боровњак и Јелена Межински Миловановић,
Архитекџа Василиј Михаилович Андрофов (1872–1944), Хералдички клуб
– Библиотека Српске патријаршије – д.о.о. Ехтинг, Београд 2023.**

Проучавања доприноса руске уметничке емиграције југословенској визуелној култури недавно су обогаћена монографијом *Архитекџа Василиј Михаилович Андрофов (1872–1944)* Ђурђије Боровњак и Јелене Межински Миловановић, историчарки уметности. Публикована 2023. године у издању Хералдичког клуба из Београда, и суиздавача Библиотеке Српске патријаршије и д.о.о. Ехтинг, монографија прегледно приказује животни пут и пројектантски опус једног од најплоднијих архитеката српског црквеног градитељства у Краљевини СХС/Југославији, емигранта из Русије, Василија Михаиловича Андрофова.

Стваралачка делатност емиграната из Русије била је на маргини историографских истраживања у Југославији до почетка 90-их година XX века, када се нашла у истраживачком фокусу. Од тада, темељита проучавања постепено су интензивирани, што се наставило и у првим деценијама XXI првог века. У националној историографији начињени су значајни помаци, у оквиру којих се истиче и монографија *Архитекџа Василиј*

Михаилович Андрофов (1872–1944), представљајући најпотпунију студију о овом значајном градитељу.

Стваралаштво Андрофова је до сада углавном интерпретирано фрагментарно, у малобројним прегледима новијег српског градитељства, монографским чланцима или прилозима проучавању, фокусираним на најзначајније објекте овог архитекте.¹ Расутост извора, проистекла из честих миграција архитеката из Русије и њихове стручне делатности у различитим државама, као и недовољна повезаност научних институција, усложњава формирање свеобухватног приказа опуса градитеља из Русије. Ипак, ауторке које су вишедеценијски научно-стручни рад посветиле истраживању руске уметничке емиграције у Југославији,

¹ Утемељивачи истраживања о архитекте Василију Андрофову су архитекта др Зоран Маневић и историчар архитектуре др Александар Кадијевић.

успешно су формирале целовиту слику о стваралаштву Андросова, укључујући и период његовог деловања у Русији.

Монографија је систематизована на 247 страница и обogaћена обиљем висококвалитетних илустративних прилога (технички цртежи, скице објеката, фотографије ентеријера и екстеријера грађевина), од којих је већина први пут презентована културној јавности, што чини особену вредност књиге. Основни наратив је функционално уобличен кроз две целине, одељене на низ мањих поглавља. Ауторка прве целине, насловљене „Василиј Андросов: сакрално градитељство у Краљевини СХС/Југославији” (стр. 13–120) је Ђурђија Боровњак, док је ауторка другог дела, насловљеног „Делатност сликара и вајара руских емиграната у црквама Василија Андросова” (стр. 125–231), Јелена Межински Миловановић. Њима претходе „Захвалност издавача” (стр. 9), у којој је посебно истакнут допринос рецензената проф. др Александра Кадијевића, проф. др Ненада Макуљевића и др Гордане Митровић, и „Предговор” уредника монографије (стр. 11) Стевана Мићића, у коме је јасно образложен главни циљ монографије. Након основног наратива следеју „Именски регистар” (стр. 237–241) и „Географски регистар” (стр. 242–247), који значајно доприносе квалитету књиге. Монографија је конципирана тако да омогућава прегледан увид у стваралаштво Василија Андросова, не захтевајући строго праћење основног наратива.

Прва целина, „Василиј Андросов: сакрално градитељство у Краљевини СХС/Југославији”, почиње „Уводном речи” (стр. 13–18) ауторке, у којој је истакнут велики значај стваралачког опуса Андросова у историји развоја српског сакралног градитељства новијег доба. У наредном поглављу, „Опус у царској Русији” (стр. 19–30), прегледно је осветљена до сада мало позната дводеценијска пројектантска пракса Василија Андросова у Руском царству. Након дипломирања на Архитектонском одсеку Царске академије уметности у Санкт Петербургу (1891–1897), Андросов се укључио у актуелне архитектонске токове пројектујући објекте различитих намена. Успешно је изводио пројекте и реконструкције стамбене архитектуре, школских објеката, репрезентативних државних здања, као и сакралне архитектуре. Ово поглавље пружа драгоцен увид у стваралаштво Василија Андросова пре доласка у Краљевину СХС/Југославију, приказујући га као вештог пројектанта различитих архитектонских типологија, који је добро познавао савремене архитектонске стилове.

У поглављу „Долазак у Краљевину СХС и служба у Архитектонском одељењу Министарства грађевина Краљевине СХС/Југославије” (стр. 31–36) приказан је положај емиграната из Русије у Краљевини СХС/Југославији, као и место које су архитекти емигранти заузимали у Министарству грађевина, највећем државном бироу међуратног периода, који је у значајној мери утицао на развојне токове југословенске архитектуре. Реконструисан је долазак Андросова у Краљевину, као и његов живот у престоници, у коју је пристигао почетком 1920. године у енглеско-француској евакуацији. Сагледано је његово напредовање у Министарству грађевина, где је завредео највише оцене својих колега, а временом постао и „специјалиста за сакралну архитектуру и спомен-обележја”, које је пројектовао са реминисценцијом на српско средњовековно наслеђе.

У поглављу „Василиј Андросов и неовизантијска архитектура” (стр. 37–42) анализирана је еволуција неовизантијског стила у Руском царству, од средине XIX века службено прихваћеног у изградњи црквених објеката. Сагледани су најзначајнији примери сакралног градитељства у овом стилу, развијани до Првог светског рата. Истакнуто је да је руско поимање византијске архитектуре, заступљено у стваралачкој поезици Василија Андросова,

транспоновано у Краљевину СХС његовим доласком 1920. године. Ово поглавље вишеструко је значајно јер сведочи о културним трансферима између руске и југословенске архитектонске сцене, док истовремено упућује на шири културно-уметнички контекст у коме се Андросов формирао и у коме је развио готово дводеценијску пројектантску праксу, што је допринело томе да у Краљевини постане један од најзначајнијих архитеката сакралног градитељства.

У првој целини, поглавље „Сакрални опус Василија Андросова са типологијом објеката” (стр. 43–108) најобимније је и аналитички најслојевитије конципирано. Подељено је на три потцелине: „Парохијске, манастирске и спомен-цркве” (стр. 45–92), „Спомен-капеле и маузолеји” (стр. 93–100) и „Звонаре, конаци манастира и парохијски домови” (стр. 101–108), кроз које је темељито сагледан југословенски сакрални опус Василија Андросова, тумачен у контексту обнове црквеног градитељства у Краљевини СХС/Југославији, неспутано развијаног до почетка Другог светског рата. Наратив је заснован на архитектонској документацији из Архива Југославије, Музеја науке и технике и Библиотеке Српске патријаршије, а употпуњен је и историјским фотографијама из колекције Милоша Јуришића.

Анализом Андросовљевих сакралних објеката утврђено је седам типова црквених грађевина које је пројектовао, док је услед модификације основних образаца систематизован и низ подтипова. Истакнуто је да се у његовом опусу посебно издваја пројектовање *централних њролисних грађевина*, као и вишеслојно третирање фасада, инспирисано српским средњовековним наслеђем. Ауторка је закључила да је Андросов развојем аутентичне типологије сакралних објеката значајно допринео генези српско-византијског стила.

Нереализованим пројектима и изведеним објектима посвећена је једнака пажња. Фокусирана на типологију Андросовљевог дела, ауторка прегледно излаже и језгровито анализира сваки пројекат, а поред слојевитих дескриптивних и стилских анализа, изложена је и предисторија изградње објеката, којом је контекстуализован значај грађевина у културној меморији.

Систематично конципирана поглавља довела су до утемељеног „Закључка” (стр. 109–114) Ђурђије Боровњак, у коме је указано на јединственост Андросовљевог ауторског израза. У закључном поглављу је исцрпно валоризован целовит опус архитекте Андросова, а посебно је наглашена топографска важност његовог дела, које је чинило готово трећину укупног сакралног фондуса Краљевине СХС/Југославије, изграђеног током међуратног периода. Ово је Андросова сврстало међу градитеље са најобимнијим стваралаштвом у анализираном периоду. Монографију додатно обогаћује „Каталог радова (Краљевина СХС/Југославија)” (стр. 115–119), који прегледно излаже хронологију и обимност Андросовљевог дела, а након њега следи садржајни преглед „Извора и литературе” (стр. 120–124).

Друга целина, насловљена „Делатност сликара и вајара руских емиграната у црквама Василија Андросова” (стр. 125–231), Јелене Межински Миловановић, подељена је на низ мањих сегмената. Ауторка кроз примере иконописа и живописа у осамнаест црквених објеката изведених према пројектима Василија Андросова анализира различите струје у религиозном сликарству, које су, на простору Југославије, од средине 20-их година до почетка 70-их година XX века, развијали сликари и вајари, емигранти из Русије. Следећи хронологију настанка сакралних објеката, ауторка систематично разматра развој сликарског концепта појединих аутора, као и потребе Српске православне цркве и приватних наручилаца.

Након „Увода” (стр. 127–128), у коме су јасно дефинисани тема и циљ истраживања, следи поглавље „Андреј Бишченко у црквама Андросова” (стр. 129–158), посвећено делатности

једног од најплоднијих стваралаца иконописа и црквеног живописа међу руским емигрантима у Краљевини СХС/Југославији. Образован на Уметничкој школи у Кијеву и на Императорској академији ликовних уметности у Петрограду, Бишченко је био следбеник тока црквене ликовне уметности руског стила *модерн*, актуелног у Царској Русији почетком XX века. Истакнуто је да је Бишченко био ангажован у црквама које је Андросов пројектовао на југу, у Лесковцу и Блацу, као и на истоку, у околини Смедерева, у Малом Орашју, Ратарима и Врбовцу, док је за Цркву Марије Магдалене у Белом Потоку израдио иконостас. Ауторка прецизно одређује иконографске узоре и предлошке за његов рад, који затим јасно стилски одређује. Кроз поуздане, језгровите описе и компаративне анализе, она темељито сагледава његов допринос у поменутиим објектима.

У поглављу „Опленачка дворска група сликара у црквама Василија Андросова” (стр. 159–172), фокус је на уметницима продуктивне групе руских сликара, формиране под покровитељством краља Александра I Карађорђевића, са циљем системских истраживања српских цркава, копирања фрески и прикупљања копија портрета српских владара за потребе израде мозаичке декорације династичког храма Карађорђевића на Опленцу. Сагледана је делатност тројице аутора: Ивана Петровића Дикија, Бориса Ивановића Образкова и Николаја Богдановића/Теофиловича фон Мејендорфа, који су деловали у оквиру Опленачке групе сликара, а били ангажовани на осликовању и изради иконописа за неколико цркава које је пројектовао Андросов широм Краљевине.

У наредном поглављу, насловљеном „Раковачки ђаци у црквама Андросова” (стр. 173–184), анализирано је формирање Синодске иконописачке школе у манастиру Раковици, основане залагањем руског емигранта Пимена Максимовића Софронова, који је доласком у Краљевину СХС наставио да развија *традицију староверачке иконе*. Активна у периоду од 1934. до 1937. године, школа је образовала двадесетак ђака, од којих су уметничке активности монаха Наума Андрића темељито разматране у овом поглављу. Он је живописао неколико цркава које је пројектовао Андросов, од којих је посебна пажња посвећена његовој делатности у Цркви Светог Александра Невског на Дорћолу. Ауторка је закључила да упркос томе што монах Наум Андрић није пореклом из Русије, он је свој ликовни израз формирао под утицајем руског иконописца Софронова, те је и опус развијао у духу руске религиозне уметности.

Кроз пример опремања и унутрашњег уређења Цркве Светог Александра Невског на Дорћолу, ауторка у поглављу „Старије руске иконе и опрема у црквама Андросова” (стр. 185–192) анализира питање заступљености старих руских икона и црквеног мобилијара у сакралним објектима Андросова. У целинама „Атеље Бориса Сељанка у црквама Андросова” (стр. 193–202), „Александар Редкин у црквама Андросова” (стр. 203–206), „Владимир Зелински у црквама Андросова” (стр. 207–214), „Владимир Пирожков у црквама Андросова” (стр. 215–218) и „Викторија Пузанова у црквама Андросова” (стр. 219–224) прегледно је сагледан допринос поменутих руских уметника и њихових иконописачких радионица у опреми и уређивању унутрашњости сакралних објеката изведених према пројектима Андросова.

Истакнуто је да је атеље Бориса Александровића Сељанка, у коме је овај уметник сарађивао са супругом, Александром Н. Сељанко, израдио бројне иконе за цркве Светог Александра Невског на Дорћолу, Светог Ђорђа на Чукарици, а деловао је и у Цркви Преображења Господњег у Љубовији, у којој је дуборез на иконостасу извео Александар Петровић Редкин. Рад уметника Владимира Зелинског идентификован је у Цркви Преображења Господњег у Дебељачи, као и у Богородичиној цркви у Путникову, док је за иконопис у Цркви Свете Петке

у Кумареву утврђено да га је извео Владимир Иљич Пирожков. Уметница Викторија Пузанова је својом делатношћу оплемењила унутрашњост Цркве Светих Петра и Павла у Корбову. У поглављима су изложене стваралачке биографије поменутих уметника и изван њиховог деловања у црквама које је пројектовао Андросов, што сведочи о слојевитом приступу ауторке теми. Значај овог поглавља огледа се у приказу плодне сарадње руских уметника, као и њихове велике продуктивности. Након сразмерно опширног текста „Закључка” (стр. 225–230), у коме је ауторка приказала резултате свог истраживања, следује исцрпни списак „Извора и литературе” (стр. 231–235).

Објављивањем монографије *Архијектѝ Васиљѝ Михаилович Андросов (1872–1944)* крунисана су вишегодишња истраживања о овом значајном градитељу. Са фокусом на сакрални опус Василија Андросова, развијан у периоду од 1920. до 1941. године, ауторке су одредиле јединственост његовог архитектонског рукописа, као и улогу коју је имао у конституисању и обнови српског сакралног градитељства у Краљевини СХС/Југославији. Особито важним чини се постављање новог угла проучавања Андросовљевог стваралаштва, кроз типолошку одређеност његовог дела, која до сада није била предмет историографских истраживања. Већа пажња могла је бити посвећена и његовом профаном опусу (зграда Главне поште у Београду, Краљевски државни епидемиолошки завод у Загребу, и др.), који, иако мањег обима, носи једнак значај у сагледавању стваралачке личности Андросова. Темељитије тумачење профаног дела би употпунило слику о разнородности његовог стваралаштва, истовремено сведочећи и о неисцрпној радној енергији коју је поседовао.

Разматрањем делатности уметника који су учествовали у унутрашњем уређивању сакралних објеката изведених према пројектима Андросова, актуелизована је тема о стручној сарадњи уметника и архитеката руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији, док је истовремено дат допринос проучавању ентеријера сваког објекта. Штета је што у оквиру монографије није интегрисан и резиме на енглеском или руском језику, који би истраживачима сличне тематике, а ван нашег говорног подручја, омогућио увид у њен садржај и главне закључке.

У осветљавању до сада непознатих пројеката архитекте Андросова, обиљу по први пут презентоване архивске грађе, језгровитом описивању и прегледном излагању целовитог стваралаштва Василија Андросова, налази се највећи значај монографије. Оригинални, комуникативни дизајн и концепција монографије, као и висок квалитет штампе, допринели су њеној вредности. Њеним објављивањем значајно су обогаћена истраживања новије српске архитектуре.

Сања Д. Кипроски
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
sa.kiproski@gmail.com